

Kirjallisuuden eettisistä mahdollisuuksista

JUKKA MIKKONEN

Hanna Meretojan *The Ethics of Storytelling* kehittää narratiivisen hermeneutiikan teoriasta viitekehystä, jossa voisimme tutkia kertomusten eettistä merkitystä elämässämme. Meretoja näkee kertomuksilla kuusi eettistä ulottuvuutta: (1) ne voivat kehittää ja laajentaa mahdollisuuden tajuamme (*sense of the possible*) ratkaisevalla tavalla; (2) ne voivat tukea henkilökohtaista ja kulttuurista itseymmärrystämme ja (3) tarjota tavan ymmärtää toisten ihmisten erityislaatuisia kokemuksia; (4) ne voivat luoda, haastaa ja muokata ”kerronnallisia välitiloja” (*narrative in-betweens*); (5) ne voivat laajentaa näkökulmatietoisuuttamme (*perspective-awareness*) ja kehittää näkökulmien ottamisen (*perspective-taking*) kykyämme; ja (6) ne voivat toimia itsessään eettisen tutkimuksen muotona (34–35). Kirjan ala on siis laajempi kuin sen pääotsikko – ”Tarinankerronnan etiikka” – antaa ymmärtää.

Kirja jakaantuu teoriaosaan (johdanto ja luvut II ja III) ja kirjallisuusanalyysiin (luvut IV–VII), joiden on tarkoitus myös koetella ja tarkentaa alun teoriaa. Johdannossa Meretoja kertoo ymmärtävänsä, jos teoreettisesti suuntautunut lukija mielii lukea vain teoksen kolme ensimmäistä lukua (37). Todettakoon

kuitenkin, että kirjallisuusanalyysit ovat myös kertomusteoreettisesti kiinnostavia ja ennen kaikkea havainnollistavat teoriaa.

Meretojan tieteidenvälinen hanke yhdistelee kertomusetiikkaa, kirjallisuustieteellistä kertomuksen tutkimusta ja eettistä kirjallisuudentutkimusta, kertomuksen filosofiaa, kerronnallista psykologiaa ja kulttuurisen muistin tutkimusta. Filosofiselle lukijalle teoksessa riittää kiinnostavia aiheita aina kertomuksen, kokemuksen ja mahdollisuuden käsitteistä kysymykseen empatian moraalisisesta merkityksestä. Tässä lyhyessä puheenvuorossa käsittelen Meretojan väitteitä kaunokirjallisten kertomusten hyödyistä ja haitoista erityisesti argumentaation ja evidenssin näkökulmista.

Kertomukset ja me

Kirjan kerrontaa hallitsee universalisoiva me-esitys. Me elämme sosiaalisessa maailmassa, jossa merkitykset neuvotellaan intersubjektiivisesti; me olemme kietoutuneet meitä edeltäviin ja meitä muokkaaviin merkitysjärjestelmiin; meistä tulee meitä keskusteluissa toisten kanssa (74). Tarinan edetessä alan pohtia: ketkä me? Itseymmärryksessä ja elämän tarinallistamisessa *lienee* niin paljon kulttuurisia ja yksilöllisiä eroja, että yleisiä väitteitä kertomuksen roolista itseymmärryksessä täytyy epäillä. Vaikka Meretojan pitkin kirjaa (31, 55, 56, 64–65, 68–69, 86, 196) kritisoiman Galen Strawsonin artikkeli ”Against Narrativity” (2004) sisältää enemmän tai vähemmän provokatiivista mutkien suoristamista, tämän käsitys ”antinarratiivisista” tai ”episodisista” persoonallisuuksista on voimaannuttanut lukuisia ihmisiä: Monille elämä ei ensisijaisesti esiinny tarinana. Kertomusmuotoinen muistelu, saatikka oman elämän sosiaalinen tarinallistaminen, ei ole kaikkien juttu. Joiltakin kokemusten (sanallinen) välittäminen toisille ei luonnistu, toisia se ei kiinnosta. Peter Lamarque:

En ole luontainen tarinankertoja – tarinoimaan itsestäni tai mistään muusta –, enkä varsinkaan ajattele elämäni kerto-

musten kautta. En tyypillisesti esimerkiksi tuo muistoja mieleeni kertomuksilla (tai edes minikertomuksilla), vaan kuvilla; enkä edes kuvasarjoilla, joilla voisi olla kertomuksen muoto. Muistikuvani ovat yleensä erillisiä pikakuvia tapahtumista. Jos minua pyydetään muistelemaan tapahtumia, käytän epäilemättä tarinamuotoa. Mutta se ei ole minulle helppoa. En myöskään tunne, että minun tarvitsisi usein turvautua siihen mitä Peter Goldie kutsuu 'kerronnalliseksi ajatteluksi', vaikka tunnistan sen toisissa ihmisissä hänen esittämiensä elävien esimerkkien avulla. Kaikki tämä on tietysti vain henkilökohtaista. Mutta kun luin Strawsonin samantapaisia pohdiskeluja, ihmettelin ainakin, eroavatko ihmiset huomattavasti kerronnallisilta taipumuksiltaan. Ja vaikken voi kieltää sitä, että monille ihmisille kertomus tarjoaa väitetyin merkityksen muodostamisen keinon, ehkä kertomus ei ole välttämätön edellytys täysipainoiselle inhimilliselle elämälle.¹

Toki Murahdukset, yksisanaiset lauseet ja puhumattomuuskin ovat väljässä kertomuskäsityksessä pieniä tarinoita tai kiinnittyvät laajempiin kulttuurisiin tarinoihin, aivan kuten mielessä

¹ "I am not a natural storyteller – about myself or anything else – and in particular I don't attend to my life through narratives. For example, characteristically, I bring memories to mind not through narratives (even mini-narratives) but through images and not even image sequences that might take a narrative form. My memory images tend to be discrete snapshots of events. No doubt, if asked to recall events, I will use the story form. But it doesn't come easily to me. I don't find that I have recourse often to what Peter Goldie calls 'narrative thinking' either [...], although I recognise it in others through the vivid examples he offers. Of course, all this is just personal. But when I read Strawson's similar reflections, I did wonder, at the least, whether people might differ considerably in their narrative proclivities and, while I am not in a position to deny that for many people narrative does provide just the kind of sense-making facility claimed for it, maybe narrative is not *essential* to living a fulfilled human life." (Lamarque 2014, xi)

välkähtävät kuvatkin. Ja jos hermeneuttinen esiymmärrys on ”implisiittistä narratiivista ymmärrystä” ja alitajuntakin narratiivinen (99), minne ihminen pääsisikään karkuun kertomusta.

Meretojan kertomuskäsitys, jossa kertomus on kulttuurisesti välittynyt merkityksen muodostamisen käytäntö (*”culturally mediated practice of sense-making”*, 48), on monessa suhteessa pätevämpi kuin vanhat juoniperustaiset kertomuskäsitykset. Mutta mitä enemmän kertomuksen käsitettä lavennetaan, sitä väljemmiksi käyvät myös sille perustuvat selitykset. Kun kaikki on tarinaa ja mikä hyvänsä voi olla tarina, tarvitaan uusia käsitteitä. Se, että kertomukset ovat arvokkaita, ei tarkoita sitä, että niiden arvo palautuisi *kerronnallisuuteen* tai *kertomusmuotoon*. Kertomuspuheen ongelma onkin, että käsite jättää allensa muut, mahdollisesti myös selitysvoimaisemmat käsitteet, vaikka *metaforan* – jota välinettä myös Meretoja suosii puhuessaan *kietoutumisestamme* (*entanglement*) kertomusten verkkoihin ja käsittelemiensä ilmiöiden keskinäisestä *limittymisestä* (*intertwinement*).

Meretoja kertooikin meidän olevan kietoutuneita ”kulttuuriin kertomusverkkoihin” (s. 2, 12, 14, 19, 23, 50, 58, 63, 66, 75, 98, 99, 100, 141, 160, 171, 255, 273, 282, 307; ks. myös 24, 74, 103, 130, 143, 212, 272, 300, 305). Hän myös toistaa tiuhaan väitettä, että kokemuksemme on aina ajallisesti ja kulttuurisesti/historiallisesti välittynyttä. Taidan olla väitteistä samaa mieltä, mutta niiden toistamisen sijaan toivoisin niiden avaamista ja havainnollistamista². Huomioni kiinnittyy väitteiden ja perustelujen suhteeseen, joka voisi olla takapainoisempi. Meretojan teesittely, ”Väitän, että –” (*I argue that –*) ja ”Ehdotan, että” (*I suggest that –*), lupaa argumenttia, mutta useassa kohdassa asioiden todellinen laita vain ilmoitetaan. Monesti Meretoja perustelee näkemystään lainaamalla Ricœueria, Gadameria tai jotakuta muuta kertomusteoreettista auktoriteettia; toisissa kohdissa Meretojan kiinnostavat omat ajatukset taas harmillisesti liudentuvat jonkun – ikään kuin taustatueksi haetun – teoretikon sanomaan (esim. 96).

² Tällaisestakin toki on, esim. s. 58, 60 ja 103.

Meretoja hakee hermeneuttista paikkaansa suhteissa muihin: hän ilmoittaa kannattavansa jotain näkemystä mahdollisin varauksin tai muotoilee muiden esittämiä ajatuksia uusiksi (22, 30, 67, 71, 79, 124, 131, 132, 239, 241, 252) taikka irtisanoutuu jonkun näkemyksestä tai jostain sen osasta (64, 67, 71, 79, 112, 132, 239). Strawsonin kuvaus ”Kerronnallisista persoonallisuuksista” tyrmätään epäuskottavana, ja sen tilalle esitetään väite siitä, miten valtaosa ihmisistä tulkitsee kokemuksiaan.

Strawsonin Kerronnallisen ihmistyyppin määritelmä on niin epätavallinen, että epäilen kenenkään tuntevan kuuluvansa tuohon kategoriaan; ainakaan itse en tunne ketään, joka ajattelisi koko elämänsä olevan romanssia tai parodiaa. Sen sijaan valtaosa ihmisistä tulkitsee kokemuksiaan tilannekohteisesti, kulttuurissa tarjolla olevien kertomuksen lajien valossa.³

Paikoittainen argumentatiivinen lakonisuus⁴ selittyyne osittain teoksen ekstensiivisyydellä. Kun operoidaan viidellä tieteenala, ei välttämättä päästä pureutumaan syvälle alojen sisäisiin keskusteluihin. Isompi kysymys on metodologia. Jos tahdotaan tehdä kirjallisuudentutkimusta, filosofiaa ja psykologiaa, myös vaatimustaso moninkertaistuu. Mikä katsotaan perusteluksi? Kuinka väitteet kertomusten merkityksestä oikeutetaan?

Missä näyttö?

Kysymys taideteosten ja erityisesti kaunokirjallisten teosten tiedollisesta ja eettisestä merkityksestä on kiinnostanut filosofeja suuresti. Teorioista ja malleista ei alalla ole ollut pulaa. Mutta

³ ”This definition of what Strawson calls a Narrative type of person is so extraordinary that I doubt whether anyone would see him- or herself as fitting that category; at least I do not know anyone who would think that his or her whole life is a romance or parody. What most people do, in contrast, is to interpret their experiences situationally in light of range of culturally available narrative genres.” (64–65.)

⁴ Muistutettakoon, että teoksen jälkipuolen kirjallisuusanalyysit havainnollistavat monia alun teoreettisia väitteitä.

kuten kirjallisuudentutkija Anders Pettersson totesi erään filosofian doktorandin väitöskirjaa koskevassa esitarkastuslausunnossaan: ”On tietysti helppo luoda malleja todellisuudesta, jos ei tarvitse arvioida niiden sovellettavuutta todelliseen maailmaan.”⁵

Kirjallisuusfilosofiassa on teesitelty vahvasti kertomusten kognitiivisista, moraalisisista ynnä muista hyötyvaikutuksista ilman empiirisiä viitepisteitä – pohtimatta edes sitä, mikä ylipäänsä kävisi evidenssistä, yksinkertaisesti olettamalla pelkääntään myönteisiä seurauksia. Tällaista todisteista piittaamatonta ajattelutapaa on luonnehdittu muun muassa ”kirjallisuususkovaisuudeksi”⁶, ja viime vuosina analyttisessä perinteessä on yhä enemmän turhauduttu teoreettis-heurististen mallien väliin ikuisen taisteluun. Intuitioon nojaamiseen, itsereflektioon ja oman lukukokemuksen yleistämiseen on alettu – osittain psykologisen ja kognitiotieteellisen tutkimuksen perusteella – suhtautua epäilevästi. Gregory Currie, skeptikoista äänekkäin, kirjoittaa:

Kirjallisuuden filosofiset puolustajat eivät selvästikään tajua puhuvansa mahdollisuuksista vailla väitteitä näiden mahdollisuuksien toteutumisesta. Heidän yleiset väitteensä kirjallisuuden kasvattavasta voimasta tukeutuvat aina konkreettisiin esimerkkeihin teoksista, joilla väitetään olevan kehittäviä valmiuksia, joita puolustajat sitten luonnehtivat osoittelemalla tiettyihin tekstuaalisiin ominaisuuksiin ja tulkintoihin, joiden oletetaan ilmaisevan nuo kehittävät valmiudet – vaikka harvoin ne niitä tekevät selväksi. Puolustajien väitteet ovat kuitenkin empiirisiä väitteitä, jotka eivät voi vahvistaa itseään. Ne ovat väitteitä, jotka täytyy testata.⁷

⁵ ”It is, of course, easy to create models of reality if you do not have to assess their applicability to the real world.” (Pettersson 2011, ei julk.)

⁶ Putnam 1978, 89

⁷ ”[T]he philosophical advocates of literature manifestly do not see themselves as arguing a purely dispositional case, devoid of claims about the actualization of dispositions. Such general arguments as they have for the educative power of literature are always bolstered

Kieltämättä kuvio onkin erikoinen. Sen sijaan, että havahduttai-
siin johonkin ilmiöön ja pyrittäisiin keksimään sille selitys, ker-
tomushyötypuheessa keskitytään selitykseen ja oletetaan seli-
tettävä ilmiö.

”Empiristis-positivistinen” lähestymistapa asioihin ei ole
Meretojan mieleen (esim. 8, 39, 57, 59), mutta hän hakee näke-
myksilleen tukea muiden muassa psykologian ja kognitiotie-
teen tutkimustuloksista (1. ja 3. persoonan kuvittelu, 126–127).
Empiirisiä tutkimuksia – kuten sivun 127 aivokuvaus-esi-
merkki – ei tietenkään voi käyttää valikoivasti, vaan metodolo-
gian täytyy olla yhdenmukainen. Meretoja epäilee eräitä viime-
aikaisia kiisteltyjä kokeellisia tutkimuksia, joiden mukaan lyhyt
altistuminen kaunokirjallisuudelle lisää empatiaa, sosiaalista
kognitiota ja emotionaalista älykkyyttä (3, 4). Hänen mielestään
uskottavampi on väite, että kaunokirjallisuus ”kultivoisi ky-
kyämme hahmottaa maailmaa useista näkökulmista tai ainakin
lisäisi herkkyyttämme ja tietoisuuttamme näkökulmien moni-
muotoisuudesta”; tätä hän kutsuu ”näkökulmatietoisuudeksi ja
näkökulmaherkkyydeksi” (x)⁸. Tämä on kiinnostava hypoteesi.
Miten voisimme testata sen? Kuinka voisimme tutkia kaunokir-
jallisuuden lukemisen aiheuttamaa näkökulmatietoisuuden ja -
herkkyyden kehittymistä?

Miksi vain luonnontieteiden hankkimat todisteet kelpaisivat?
Mikseivät humanistit voisi esittää humanistisia puolustuksia
kertomusten arvosta? Nämä aiheelliset vastakysymykset Mere-
toja esitti Kertomusten vaarat ja hyödyt -seminaarissa Turussa
toukokuussa 2017. Itsekin hakisin vastauksia humanistisesta

with concrete examples of works which, it is claimed, do have educa-
tive dispositions which the advocates go some way towards describ-
ing, pointing to specific textual features and their interpretations
which are supposed to make manifest – though they rarely make ex-
plicit – those educative dispositions. Nonetheless, these are all empiri-
cal claims with no self-validating power. They are claims which need
to be tested.” (Currie 2014, 446.)

⁸ ”cultivates our ability to perceive the world from multiple perspec-
tives, or at least increase our awareness and sensitivity to such multi-
plicity – what I call *perspective-awareness* and *perspective-sensitivity*”.

laadullisesta vastaanottotutkimuksesta⁹. Humanistiselta todistukselta odottaisin viittauksia kulttuurihistoriaan ja kulttuuriin käytäntöihin. Jos kaunokirjallisilla kertomuksilla on merkittävä rooli ihmisten henkilökohtaisen ja kulttuurisen itseymmärryksen kehittämisessä, tämä taatusti näkyy niin kirjallisuudentutkimuksessa kuin kirjallisessa kulttuurissa laajemmin. Meretoja viittaa muutamaankin otteeseen tällaiseen todistusaineistoon; se on tosin negatiivista. Hän esimerkiksi toteaa, että meillä ”on paljon todisteita siitä, että kaunokirjallisuuden lukeminen ei takaa eettistä toimintaa” (4) – todisteena George Steinerin huomio natsien korkeakulttuuriharrastuksista. Meretoja myös huomauttaa, ettei vahva kerronnallinen identiteetti tee hyväksi ihmiseksi (99) – todisteena jälleen vahvasti tarinalliset natsit.

Kirjallisuusprofessori voisi toki esittää *normatiivisia* tulkintoja ja osoittaa, miksi kaunokirjallisia teoksia kannattaa lukea juuri hänen tavallaan. Hän voisi näyttää, että se on kirjallisesti sofistikoitunein ja eettisesti hedelmällisin tapa lukea. Tällöin nähdäkseen kaivattaisiin vertailevaa analyysia, jossa osoitettaisiin ehdotetun eettisen lukutavan erinomaisuus kilpaileviin (eettisiin ja ei-eettisiin) lukutapoihin nähden.

Kirjallisuuden mahdollisuudet ja niiden toteutuminen

Kirjallisuusfilosofia kärsii saarnaajista, jotka näkevät lukemisella huomattavia ja vain myönteisiä vaikutuksia. Meretojan maltilliset ja vivahteikkaat näkemykset ovat ilahduttavaa vastapainoa tällaiselle yksioikoiselle kirjallisuusoptimismille. Meretojan mukaan kirjallisuus voi kultivoida historian ymmärrystämme (tai historiallista kuvittelua): se voi tarjota vaihtoehtoisia historioita ja rikastaa käsitystämme ihmisten toiminnan ja keskinäisen vuorovaikutuksen arvaamattomuudesta; tai laajentaa

⁹ Ks. Mikkonen 2015; samansuuntaisista ajatuksista ks. Caracciolo 2015; laadullisesta vastaanottotutkimuksesta ks. myös Pettersson 2012, 168–180.

ymmärrystämme siitä, miten tulkintamme menneestä muovavat käsitystämme tämänhetkisistä mahdollisuuksistamme ja suuntautumistamme tulevaan, ja niin edelleen (94–96).

Väitteet ovat maltillisia. Itse asiassa ne ovat niin maltillisia, ettei niistä oikein voi olla eri mieltä. Meretoja pitää myös tärkeänä muistutella kertomusten haitoista, erityisesti siitä, kuinka tarinoita voidaan käyttää pahoihin tarkoituksiin. Pahaenteisesti hän toteaa: ”Mikään kertomuksissa ei kuitenkaan takaa, että niillä olisi eettisiä vaikutuksia, ja usein itse asiassa tapahtuukin päinvastaista” (35)¹⁰. Varoitus toistuu sivulla 90, jossa Meretoja muistuttaa mallinsa olevan heuristis-analyyttista välineistöä.

Voi kai olettaa, että Meretojan käsitys kirjallisuuden vaikutuksesta lukijan näkökulmatietoisuuteen on sekin asymmetrinen. Jos kirjallisuus voi kehittää näkökulmatietoisuutta ja -herkkyyttä, kai (huono?) kirjallisuus voi silloin yksipuolistaa ja latistaa lukijan perspektiiviä. (Onko kirjallisuuden oletetuilla eettisillä vaikutuksilla esteettisiä implikaatioita?) Fiktio voinee kerronnallisilla keinoillaan ja emotionaalisen latauksensa avulla myös hämärtää mahdollisuuden tajuamme ja luulotella väistämättömyyttä tai vaihtoehdottomuutta? Ainakin on hyvä muistaa, että näön tarkentuminen ei tarkoita ihmisenä kasvamista, ja esimerkiksi sosiaalisia taitoja voidaan käyttää moneen. Ehkä kirjallisuus auttaa huijaria tulemaan paremmaksi huijariksi, manipulaattoria paremmaksi manipulaattoriksi ja sadistia paremmaksi sadistiksi.¹¹ (Entä jos kirjallisuuden oletetut hyödytkin ovat haittoja? Jos eläytyvä eettinen lukeminen viekin voimia, joita tarvitsemme arjessa affektiiviseen ja/tai kognitiiviseen empatiaan tai jos (kaltaistemme tai samastuttavien) yksilöiden kokemuksiin keskittyminen hämärtää ymmärrystämme kokonaisuuksista?)

¹⁰ ”Nothing in narratives, however, guarantees that they have ethical effects, and often, in fact, the opposite happens.”

¹¹ Ks. Posner 1997

Etenkin filosofian analyyttisessä perinteessä on teoretisoitu paljon siitä, kuinka kirjallisuus (voi) kehittää kykyämme omak-sua näkökulmia ja ymmärtää näkökulmien moneutta ja kuinka se (voi) vahvistaa kuvittelukykyämme ja auttaa meitä hahmot-tamaan mahdollisuuksia. Aihetta ovat käsitelleet muiden mu-assa Dorothy Walsh, D. Z. Phillips, David Novitz, Gregory Cur-rie, Jenefer Robinson, Noël Carroll, Catherine Z. Elgin, John Gibson ja Eileen John. Hämmästelien mahdollisuusteoreetiko-i-den ohittamista, semminkin kun Meretoja muissa yhteyksissä viittaa analyyttisiin kertomusfilosofeihin (Nussbaumin ja Strawsonin lisäksi mm. David J. Velleman, Peter Goldie, Tamar Szabó Gendler ja mainittu Carroll). Analyyttisen mahdollisuus-teoretisoinnin kysymykset kytkeytyvät kuitenkin Meretojan käsittelemiin aiheisiin teoriaperinteiden erilaisesta kertomus- ja tietokäsityksestä huolimatta. Mahdollisuuden käsitteelle raken-tavia kertomusteorioita on myös kritisoitu runsaasti, onhan koko *possibilitietin* käsite perin juurin ongelmainen.

Kriitikot ovat muistutelleet erityyppisten kertomusten (ja niihin liittyvien asennoitumistapojen) eroista. Yhtenä syynä vastustaa kaunokirjallisuutta elämän mallina on pidetty sitä, että kaunokirjalliset tilanteet ovat aina sidoksissa teokseen, kie-leen ja kerrontaan, ja niiden abstrahoiminen ja siirtäminen tai-teellista kontekstista arkiajatteluun tekee analogioista pinnalli-sia (Lamarque 2014, viii–ix). Toiseksi on osoitettu todellisten henkilöiden ja fiktiivisten hahmojen laadullisiin eroihin: luku-kokemuksen sisäisessä näkökulmassa (kirjallisuudentutkijat ja psykologit puhuvat ”immersiosta” tai ”transportaatiosta”) lu-kija voi tuki arvioida fiktiivisten henkilöiden toimintaa ja mah-dollisuuksia psykologian valossa, mutta kun teoksia katsotaan taiteellisina artefakteina, selitystavat muuttuvat: henkilöiden toiminnan perusteena nähdäänkin nyt esteettisiä, rakenteellisia ja lajityyppiin liittyviä vaatimuksia (sama, ix). Tällaiset väitteet voi toki pyyhkäistä sivuun kieltäytymällä erottamasta toisis-taan tosielämän ja taiteen tarinoita taikka arkista ja esteettistä kuvittelua. Siinä tapauksessa kuulisin mieluummin, miten kauno-kirjalliset tilanteet ja hahmot esiintyvät ei-triviaaleina malleina arjen jaetuissa kuvitelmissa (vrt. Meretojan esimerkki lapsiensa

kanssa jakamasta, *Momo*-kirjan inspiroimasta kuvitelmasta s. 118).

Meretojan tapaan näen kirjallisuudella merkittävän kognitiivisen ja eettisen potentiaalin. Mutta näen myös kysymyksiä, joihin kirjallisuuden filosofiset puolustajat eivät ole kyenneet tyydyttävästi vastaamaan. Kuinka, milloin ja kenelle kirjallisuuden eettinen potentiaali aktualisoituu? Opimme koko ajan kaikesta, joten taatusti myös kirjallisuudesta. Kirjalliset teokset voivat *inspiroida* monenlaisia, tavallisesti kiinnostustemme suuntaisia ajatuskulkuja – samoin kuin puutarhanhoito, kävely tai jalkapallo. Kirjallisilla teoksilla voi olla erilaisia yhteiskunnallisia, filosofisia tai eettisiä tavoitteita, ja niitä voidaan lukea monenlaisiin – joskus ”ulkokirjallisiksi” luonnehdittuihin – tarkoituksiin. Mitä ovat kirjallisen kognition erityispiirteet? Missä määrin kaunokirjallisuus on eettisesti kiinnostavaa *kaunokirjallisuutena*?

Kirjallisuuden eettisestä vaikutuksesta on tietysti vaikea puhua, jos se ymmärretään ei-sanalliseksi. Kielikuvien (anlyyttisessä perinteessä esim. ”horisonttien laajentuminen” tai ”ymmärryksen syventyminen”) ongelma on, ettei niistä voi oikein debatoita. Siksi filosofinen keskustelu ajautuu aina lopulta *tietoon ja totuuteen*¹².

Mutta toisin kuin väistämättömyydet, mahdollisuudet on helppo hyväksyä. Luultavasti kaikki kirjallisuusfilosofit voivat allekirjoittaa väitteen, että kirjallisuudella on merkittäviä eettisiä arvoja – kunhan tuo arvo ymmärretään lukijakohtaiseksi ja kontingentiksi. Tällöin myös esimerkiksi kirjallisuuden tiedollisen arvon kieltävänä ”antikognitivistina” aiemmin esiintynyt Lamarque voi myöntää olevansa ”kognitivisti”:

Kaunokirjalliset teokset voivat säätää mielemme uusiksi tavallisesti (mutta ei vääjäämättä) myönteisellä tavalla. Se mitä teemme lukemisessa heränneillä ajatuksilla on tyystin toinen seikka. Ne voivat vaikuttaa tekoihimme ja asenteisiimme tai

¹² On vaikea nähdä, miten esimerkiksi minäkertomuksiin liitettyllä väärinymmärryksellä voisi olla itseymmärrystä lisäävää arvoa (ks. Brockmeier 2016), ilman että se tiedettäisiin vääräksi ymmärrykseksi.

ne voivat muokata käsitystämme itsestämme. Voi olla, ettei niillä ole minkäänlaista käytännön vaikutusta. Mutta olivatpa vaikutukset millaisia hyvänsä, ne ovat ennustamattomia ja sidoksissa lukijoiden yksilöllisiin taipumuksiin. Olisi väärin lukea noita vaihtelevia, lukijasidonnaisia ja välineellisiä hyötyjä takaisin romaaneihin itseensä, ikään kuin osaksi niiden sisältöä.¹³

Edellä olen arvioinut varsin kapeaa osaa Meretojan teoksesta ja sitäkin toisen teoriaperinteen näkökulmasta. Todettakoon lopuksi, että ansiokas teos uudistaa merkittävästi narratiivisen hermeneutiikan teoriaa ja tarjoaa hyvän lähtökohdan kertomusten eettisen arvon pohtimiseen. Erityisen hatunnoston Meretojan ansaitsee tavastaan kirjoittaa selkeästi ja helppotajuisesti.

Tampereen yliopisto

¹³ "[Literary works can] reconfigure our minds, usually, although not inevitably, in positive ways. [...] What we go on to do with the thoughts thus accumulated is another matter altogether. They might affect our subsequent actions and attitudes, they might re-order our conception of ourselves. They might have no practical effect whatsoever. But any effects they do have will be contingent and largely dependent on local psychological dispositions of individual readers. It would be wrong to read back into the novels themselves – as somehow part of the very content of the novels – any such variable, reader-relative, and instrumental cognitive gains." (Lamarque 2012; lainattu käsikirjoituksesta).

Kirjallisuus

- Brockmeier, J. (2016), "On Failed Understanding". *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies*, 8 (1), 77–96.
- Caracciolo, M. & Van Duuren, T. (2015), "Changed by Literature? A Critical Review of Psychological Research on the Effects of Reading Fiction", *Interdisciplinary Literary Studies*, 17 (4), 517–539.
- Currie, G. (2014), "On Getting Out of the Armchair to Do Aesthetics". Teoksessa *The Armchair or the Laboratory*. Toim. Matthew C. Haug, London: Routledge, 435–449.
- Lamarque, P. (2012), "Thought Theory and Literary Cognition". Teoksessa *Understanding Fiction: Knowledge and Meaning in Literature*. Toim. J. Daiber et al. Münster: Mentis.
- Lamarque, P. (2014), *The Opacity of Literature*. London: Rowman and Littlefield International.
- Mikkonen, J. (2015), "On Studying the Cognitive Value of Literature". *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 73 (3), 273–282.
- Pettersson, A. (2012), *The Concept of Literary Application. Readers' Analogies from Text to Life*. London: Palgrave MacMillan.
- Posner, R. A. (1997), "Against Ethical Criticism", *Philosophy and Literature*, 21 (1), 1–27.
- Putnam, H. (1978), *Meaning and the Moral Sciences*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Strawson, G. (2004), "Against Narrativity", *Ratio*, 17 (4), 428–452.

